

Vertolker? Vertaler? Dichter?

De klassieken in de woorden van Anton van Wilderode

Wim Verbaal, Universiteit Gent

Samenvatting

Deze bijdrage benadert Van Wilderode als de vertaler van klassieke dichters. Het artikel gaat in chronologische orde in op zijn Vergilius-vertalingen, die naast die van Piet Schrijvers, Ida Gerhardt en Joost van den Vondel gelegd worden. Wat zijn de drijfveren achter de verschillende vertaaltechnieken en hoe verhouden deze zich tot het origineel en vooral tot de eigentijdse poëtica? Op basis hiervan tracht ik Van Wilderodes vertaalhouding te verklaren vanuit zijn activiteiten als leraar Grieks en Latijn. Wat betekent het dat hij de auteur(s) vertaalde die hij in de klas behandelde? Een boeiend vergelijkingspunt hierbij vormt Paul Claes, evenals Van Wilderode dichter, leraar en vertaler. Tot slot komt tevens Van Wilderodes eretitel als de ‘Vlaamse Vergilius’ aan bod. Berust dit op reële verwantschappen in hun werk, zoals vaak beweerd is? Of moeten we hier veeleer een projectie in zien waarbij het niet Van Wilderode is die als Vergilius gezien wordt maar Vergilius die als een Van Wilderode gelezen wordt?

Abstract

This contribution wants to approach the Flemish poet Anton van Wilderode as a translator of classical poets. It deals with Van Wilderode’s Vergil translations in chronological order, contrasting them with those by Piet Schrijvers, Ida Gerhardt and Joost van den Vondel. What are the motives behind the different translation techniques and how do they relate to the original and to contemporaneous poetics? Taking these questions as a starting point, the article attempts to explain Van Wilderode’s attitude as a translator against the background of his activities as a teacher of Latin and Greek. What does it imply that he translated the same poets he was teaching in class? A fine comparison can be made with Paul Claes who is/was just as Van Wilderode poet, teacher and translator. I conclude with a brief consideration on Van Wilderode’s honorific title as the ‘Flemish Vergil’. It is often said that he got this qualification because of true connections between their poetical work. It seems, however, more based upon a projection that does not see Van Wilderode as a new Vergil but rather Vergil as a Van Wilderode *avant la lettre*.

e-mail
Wim.Verbaal@
UGent.be

1. INLEIDING: ANTON VAN WILDERODE EN NEDERLAND

Binnen de Vlaamse letteren mag Anton Van Wilderode een zekere naam genieten, in Nederland was en is hij een nobele onbekende die hooguit met Vergilius-vertalingen geassocieerd wordt. Zelf kwam ik zijn naam nooit tijdens mijn eigen opleiding tegen. Nochtans kreeg ik mijn introductie tot de Nederlandse Letteren, halverwege de jaren zeventig vorige eeuw in het toen nog daadwerkelijk katholieke zuiden van het land, van een collega, eveneens een priester-leraar, Wiel van der Schoor, bovendien een van mijn beste docenten met een open oog voor de vernieuwingen zonder de traditie te verloochenen. Ik zie geen enkele reden waarom de dichter Van Wilderode niet aan bod had kunnen komen. Maar dat gebeurde dus niet. Zijn naam werd niet vermeld, tenzij zo terloops dat het me niet is bijgebleven.

Pas heel recent heb ik ontdekt dat ik daarmee de receptie van Van Wilderode in Nederland min of meer belichaamde. Bij het Nederlandse lezerspubliek waren en zijn de gedichten van zijn hand nauwelijks bekend.¹ Als zijn naam al een belletje doet rinkelen, dan is het om zijn vertalingen van Vergilius, met name die van de *Aeneis*. Ook deze aandacht bleef matig en enigszins verdeeld, al overwogen de positieve commentaren. Van Wilderodes vertaling van de *Georgica* werd telkens weer naast die van Ida Gerhardt uit 1949 gelegd, waarbij de Nederlandse smaak duidelijk naar deze laatste ging. Dat was althans de mening van Piet Gerbrandy in *De Groene Amsterdammer* van 12 juli 1995, van Guus van Hemert in *Trouw* van 15 augustus 1988 en van Rudi van der Paardt in zijn *De goddelijke Mantuaan* (1987) (Tempels, 2016, p. 326).

Piet Schrijvers is na Anton van Wilderode en Vondel de derde die het volledige oeuvre van Vergilius in het Nederlands vertaalt. In de eerste uitgave van zijn vertaling van een selectie uit de *Aeneis* plaatste hij nog zonder commentaar Schwartz, Van Wilderode, Koolschijn en een eigen fragment naast elkaar (Schrijvers, 1995, p. 144-145). In de latere uitgaven van de volledige vertaling doet hij dat niet meer, evenmin in die van zijn vertalingen van *Georgica* en *Bucolica* (Schrijvers, 2011; 2004; 2018). In de inleiding tot de *Georgica* bespreekt hij Ida Gerhardts vertaling maar zonder deze met de zijne te vergelijken (Schrijvers, 2018, p. 27-29).² Hij plaatst zijn eigen verta-

---

¹ Kees Fens in zijn column 'Poëzie van de oude grond', *Volkskrant* 19 juni 1998 wijst op het verschil tussen Vlaanderen en Nederland en wijt dit aan de katholieke dichttraditie waarin Van Wilderode bleef werken en die in Nederland sinds lang verdwenen was. Zie Tempels, 2016, p. 688. Dit werk bevat een schat aan informatie en citaten, waarvan ik dankbaar gebruik heb gemaakt.

² Hij doet dit wel in een artikel in *Filter*: Schrijvers, 2006, p. 34-44.

ling wel naast anderen in het nawoord tot de *Bucolica*, namelijk naast ‘de zware, hoekige alexandrijnen’ van Vondel en ‘de soepele, “moderne” weergave’ van Focquenbrochs burleske omzetting (Schrijvers, 2018, p. 119).

Piet Schrijvers’ aanpak in zijn *Bucolica* zette mij ertoe aan om eens zelf de verschillende vertalingen naast elkaar te zetten. Ik deed dit al in een bespreking van zijn *Bucolica*-vertaling voor *Kleio* waar ik de openingsverzen van de eerste ecloge in de vertalingen van Vondel, Focquenbroch en Schrijvers met elkaar vergeleek (Verbaal, 2019). Ik besloot mijn tekst met Van Wilderodes vertaling maar zonder hierover echt een mening uit te spreken. Ik liet dit open en bewaarde de vergelijking voor deze bijdrage die me hiertoe meer gepast lijkt. Daarna wil ik wat dieper ingaan op de vertaalhouding die we uit Van Wilderodes vertalingen kunnen aflezen en op de betekenis die Vergilius voor hem had.

2. STORMSCENES

Om verschillende redenen beperk ik me bij deze vergelijking tot de Vergilius-vertalingen (zie Bijlage 1). De belangrijkste reden is het belang dat Vergilius voor Van Wilderode had en waarop ik later nog zal terugkomen. Ik koos voor een fragment uit de *Georgica*. Dat heeft alles te maken met het feit dat dit werk door Van Wilderode ‘het knapste maar ook moeilijkste werk’ van Vergilius is genoemd (Tempels, 2016, p. 320). Hij staat hierin niet alleen. Ook classici en dichters die minder met Vergilius zijn opgezet, beschouwen de *Georgica* als het mooiste gedicht dat ooit in het Latijn is geschreven. Dat geldt bijvoorbeeld voor Piet Gerbrandy, die enerzijds de *Aeneis* bestempeld heeft als een ‘grandioos mislukte krachttoer’ (Gerbrandy, 2011) maar anderzijds ten volle het oordeel van John Dryden onderschrijft die in 1697 bij zijn eigen vertaling van de *Georgica* opmerkte: ‘the best Poem of the best Poet’ (Gerbrandy, 2009, p. 146).

Ik heb voor de stormscène uit het eerste boek van de *Georgica* gekozen, omdat dit door een andere dichter als een van de absolute hoogtepunten in het hele oeuvre van Vergilius wordt gezien. Pier Paolo Pasolini zegt hierover:

La virgiliana verginità di suoni, sillaba per sillaba, è essa stessa catarsi poetica (ripenso alla Tempesta delle *Georgiche*, che è assoluta purezza, completa memoria; dove gli avvenimenti coincidono con la loro immagine) ... (Pasolini, 1999, p. 199)

De Vergiliaanse maagdelijkheid in de klanken, lettergreep na lettergreep, is zelf als een poëtische katharsis (ik denk opnieuw aan de Storm in de *Georgica* die absolute zuiverheid is, totaal herinnering; waar de gebeurtenissen samenvallen met hun beeld) ... (eigen vertaling)

Het kan hier niet de bedoeling zijn deze passage zelf te analyseren omdat niet het Latijn centraal staat. Laten we ons ertoe beperken erop te wijzen hoe deze verzen overdonderen vanwege hun schoonheid. Pas door ze te lezen merk je telkens weer hoe magistraal ze in hun klankwerking zijn. Wat doe je als vertaler met een dergelijke passage? Hiertoe plaats ik naast Van Wilderodes vertaling achtereenvolgens die van Piet Schrijvers (de meest recente uit 2004) en van Ida Gerhardt uit 1949 die door vele critici als de meest geslaagde wordt beschouwd maar waarvan Piet Schrijvers ook aangeeft dat ze erg vrij met het origineel omgaat en er eigenlijk een eigen Gerhardt-versie van maakt (Schrijvers, 2004, p. 28). Ik eindig met de vertaling van Vondel uit 1660 in de volgens Piet Schrijvers ‘zware, hoekige alexandrijnen’ (Schrijvers, 2018, p. 219).

Een vergelijking van de vertaalde fragmenten leert onmiddellijk dat de vier vertalers elk een eigen visie ten opzichte van het origineel tentoonspreiden. Bij Piet Schrijvers staat om te beginnen zonder meer de trouw aan het origineel voorop. Dat is ook wat hij zelf opmerkt wanneer hij zijn vertaling van de *Bucolica* met de versies van Vondel en Focquenbroch vergelijkt, namelijk dat ‘mijn hexametrische vertaling in versbouw en versaanstal meer overeenkomt met het Latijnse origineel van Vergilius’ (Schrijvers, 2018, p. 219).

Uit dit commentaar spreekt een criterium dat typerend is bij de besprekingen van klassieke vertalingen en steeds weer terugkeert: de vertaling moet ook in omvang zoveel mogelijk het origineel benaderen – een 1-op-1-vertaling noemt Piet Schrijvers dat (Schrijvers, 1995, p. 143). Dit criterium lijkt nauw verbonden met de hang naar correctie en trouw aan het origineel, zoals dit vrijwel alle vertalingen uit de klassieke talen kenmerkt en waarop we nog terugkomen. Vertalers uit niet-Europese literaire tradities kunnen daarbij wat vreemd opkijken. Hoe moet je dan te werk gaan met vertalingen van Chinese of Arabische poëzie? Dient men zich dan ook aan oorspronkelijke aantallen te houden? Een onmogelijke opgave! Nochtans blijkt dit een kritiek die telkens weer om de hoek komt kijken zodra vertalers uit de klassieke talen het aandurven voor een ander, beter bij het Nederlands passende en kortere versvorm te kiezen.

Ida Gerhardt houdt zich eveneens aan deze regel van de 1-op-1-vertaling maar tegelijkertijd is ze niet bang om los te laten waar Piet Schrijvers hardnekkig

aan vasthoudt, namelijk de hexameter. Het gaat hierbij om een klassieke versmaat die het Latijn overnam uit het Grieks, al vloekte deze evenzeer met de eigen aard van het Latijn als met die van het Nederlands. Toch slaagden de Romeinen erin deze niet alleen overtuigend aan te wenden maar er zelfs een heel eigen vorm aan te geven. In het Nederlands is dat volgens mij nog door niemand gelukt. Het leidt tot een onmogelijke lectuur wanneer ze schijnbaar is toegepast en ze leidt tot ware gedrochten in het Nederlands wanneer ze schijnbaar correct is aangewend. Het mag ook als veelzeggend gelden dat Ida Gerhardt deze nog wel toepaste bij haar gedeeltelijke vertaling van Lucretius uit 1942 maar deze enkele jaren later definitief liet vallen.

Ida Gerhardt heeft daarmee radicaal met een traditie gebroken zoals deze zich voor de oorlog gevestigd had, namelijk om ook de klassieke versmaten vast te houden, ongeacht hun toepasbaarheid binnen het Nederlandse taaleigen. Zij dicht in de veel natuurlijker klinkende jambische versmaat. Desalniettemin blijft ze wel op een andere manier aan het origineel gebonden: haar verzen tellen zes voeten net als de hexameter. En ook de keuze voor een vast en regelmatig verspatroon wijst op een klassieke georiënteerdheid. Per slot van rekening is dit de periode waarin een Hans Lodeizen zijn gedichten schrijft. Dat mag dan lyriek zijn maar ook een Martinus Nijhoff had zijn *Uur U en Awater* al gepubliceerd, die ergens toch wel behoren tot de laatste epische gedichten in de Nederlandse literatuur. En wat te zeggen van Marsmans gedichten of zelfs de *Cheops* van Gerhardts leermeester, Leopold?

Zowel Gerhardt als Schrijvers lijken als vertalers van de grootste Latijnse dichter op een of andere manier los te staan van de eigentijdse dichtkunst. Gerhardt van beiden misschien nog het minst omdat ook zij zelf dichter was. Toch roept ook haar vasthouden aan een vaste vormelijkheid het beeld op alsof ze zich bewust afkeert van wat er rondom haar poëtisch gaande was of in de lucht hing. Je kunt haar misschien een classicistische dichter noemen maar dan zou dit impliceren dat een navolging van de klassieken blijkbaar automatisch geen rekening mag houden met eigentijdse poëtica. Wat naar mijn mening een vreemde implicatie is maar die binnen de vertaaltraditie uit de klassieke talen veeleer bevestigd dan ontkend lijkt.

Daarom heeft het belang om naar Vondel te kijken. Vondel schrijft namelijk in eerste instantie een gedicht en volgens alle eisen die de toenmalige dichtkunst stelde. Dat hield de alexandrijnse versmaat en het rijm in. Vooral dit laatste staat mijlenver van de klassieke poëtica af. Maar hij heeft er in zijn vertaling naar gestreefd om de poëtische kracht en werking van Vergilius' verzen te vangen, de *assoluta purezza* van de klanken en beelden. De klank-

werking van Vondels verzen is enorm en overstijgt verre die van Schrijvers. Trouwens ook die van Gerhardt die weliswaar voorzichtiger blijft maar wel veel poëtischer werkt dan Schrijvers' veeleer prozaïsche schrijfwijze.

Hoe zit dat nu met Van Wilderode? Ik denk dat de klankwerking bij hem zonder meer sterker is dan bij Gerhardt. Net als in het origineel heeft hij geprobeerd het geweld van de regen en de storm in de klanken te vangen. Bij Vergilius gaat het vooral om medeklinkers. Van Wilderode werkt op de klinkers. Verder heeft hij net als Gerhardt de kunstmatige hexameter verworpen en gekozen voor de jambe. Ook daarin gaat hij nog een stap verder want terwijl Gerhardt vasthoudt aan het zesvoetige vers, kiest Van Wilderode resoluut voor de vijfvoetige jambe, waarmee hij aansluiting vindt bij verhalende dichters uit de Nederlandstalige traditie sinds de Tachtigers met als beroemdste voorbeeld Gorters *Mei* maar waar ook Leopolds *Cheops* onder valt. Natuurlijk komt hem dit op kritiek te staan. Zo schreef David Rijser in het *NRC Handelsblad* van 18 april 1997 over Van Wilderodes *Aeneis*-vertaling: 'Het enige bezwaar is dat zes voeten [sic!] niet volstaan om een volledige Vergiliaanse hexameter te dekken, zodat hij meer versregels nodig heeft en moet afbreken waar Vergilius doorgaat.' (Tempels, 2016, p. 327)

In zijn woordkeuze lijkt Van Wilderode al evenzeer aansluiting te zoeken bij de voorgangers van de vroege twintigste eeuw en daar wringt een beetje de schoen. Wat mogelijk was in de nasleep van Tachtig klinkt halverwege de jaren zeventig van de twintigste eeuw archaïsch, zoals ook herhaaldelijk in de kritieken en recensies wordt opgemerkt. Gerhardt gaat onder hetzelfde euvel gebukt maar heeft het voordeel dat haar vertaling uit een tijd stamt waarin de breuk nog niet volledig heeft doorgezet. Eén recensent wordt bij zijn lectuur van Van Wilderodes *Aeneis* voortdurend aan middeleeuwse ridderverhalen herinnerd (Kees Verheul in *Vrij Nederland*, 23 december 1995: Tempels, 2016, p. 327). Dat is inderdaad geen slechte associatie en doet evenmin afbreuk aan de kwaliteit van de vertaling.

Durf ik Van Wilderode ook met Vondel te confronteren? Ja, en wel om een belangrijk verschil te illustreren dat Van Wilderode overigens deelt met de andere moderne vertalers van klassieke teksten. Zij zijn allen op het verleden gericht. Ze lijken minder geneigd om naar het heden te vertalen dan juist het verleden te behouden. Daarom kiezen zij voor vaste vormen die in de dichtkunst van hun eigen tijd eigenlijk niet meer gangbaar zijn. Daarom laten ze zich ook tot het gebruik van archaïsche woorden verleiden en tot enigszins bizarre beelden of woordcombinaties. Vondel daarentegen schrijft voor zijn eigen tijd en weet zo Vergilius naar de zeventiende eeuw over te hevelen. Daar-

mee doet hij volgens mij nog het meest recht aan Vergilius die in zijn gedichten allesbehalve archaïserend was. Hij richtte zich niet op het verleden maar op de toekomst.

3. VERTALEN UIT DE SCHOOL

Natuurlijk wilde Van Wilderode niet voor het verleden vertalen. Zijn bedoeling was wel degelijk te vertalen naar zijn eigen tijd. Dat hij daarin misschien niet volledig geslaagd is, deelt hij trouwens met de beide andere vertalers die net als hij de laatste stap in het vertaalproces niet weten te zetten zoals ik deze in mijn recensie in *Kleio* over Schrijvers' *Bucolica* onderscheidde: het loslaten van het origineel in die mate dat de vertaling daadwerkelijk in de eigen en de eigentijdse taal en vorm herboren wordt. Als voorbeeld daarvan mogen de vertalingen van Sappho's fragment 31 door Paul Claes uit 1985 en 1989 gelden, naast die door de late Van Wilderode (2002) (Zie Bijlage 2). Bij Paul Claes hebben we met een dichter te maken die niet bang is de antieke en onmogelijke vorm-en-taal los te laten en te vervangen door een volledig eigentijds taalgebruik.

Paul Claes biedt een boeiend contrast met de andere vertalers. Hij is een vertaler en dichter die zijn eigen kracht kent en zich daarom vooral beperkt tot lyrisch of kleinschalig werk dat van een extreme verfijning en vaak onderhuidse ironie getuigt. Ik heb hem in een recensie met de Alexandrijnen vergeleken (Verbaal, 2016, p. 45). Ik weet niet of hij daar gelukkig mee is maar het typeert hem en plaatst hem in scherpe tegenstelling tot de andere vertalers. Als enige blijkt hij namelijk in staat niet gevangen te blijven in de determinerende factor die alle vertalingen uit de Oudheid parten speelt.

Alle vertalers die hier de revue passeerden – en dat geldt voor het gros van de vertalers van klassieke teksten – zijn of waren professioneel bij het Latijn en/of het Grieks betrokken, vrijwel steeds als leraar. En dit heeft zijn impact op hun vertalerswerk. Van Wilderode is hiervan misschien wel het extreme prototype. Wanneer we naar zijn 'vertalografie' kijken, zien we dit onmiddellijk. Feitelijk is heel zijn vertaalwerk bepaald door zijn aanstelling als leraar klassieke talen. Zijn eigen profiel ligt er vooral in dat hij het accent op Latijn en niet op Grieks heeft gelegd. Meestal is dat andersom.

Niet enkel is het vertaalwerk bepaald door zijn leraarschap, het lijkt er ook in functie van te staan. De eerste vertaling (uit het Grieks) is een tragedie om op te voeren als schooltoneel. Daarna volgt de eerste helft van de *Aeneis* en het

lijkt erop dat Van Wilderode aanvankelijk niet van plan was het hele epos te vertalen. Nu omvat de eerste helft ook alle boeken waaruit traditioneel fragmenten op school gelezen werden en worden: boek IV het Dido-boek, boek VI de Onderwereld, soms de storm in boek I of de Cycloop in boek III en de Laocoön-scene uit boek II. Deze zelfde selectie heeft ook Piet Schrijvers trouwens gemaakt in de eerste uitgave van een aantal boeken uit de *Aeneis*. Deze bevatte de boeken 1, 2, 4 en 6. De tweede helft van het epos daarentegen blijft op school vrijwel geheel ongelezen.

Het duurt daarna meer dan tien jaar voor de volgende vertalingen verschijnen: eerst de *Bucolica*, waarvan de eerste en de vierde ecloge tot het standaard schoolprogramma behoorden en behoren en ten slotte toch ook de tweede helft van de *Aeneis* en de *Georgica*. Zijn vertaling van het *Moretum*, recentelijk opnieuw uitgegeven (Van Wilderode, 2018), valt een beetje buiten dit bestek omdat de tekst wel als Vergiliaans is overgeleverd maar niet tot de schoolcanon behoort. Hierna keert Van Wilderode min of meer terug tot de gevestigde orde met zijn vertaling van de *Oden* van Horatius (Van Wilderode, 1995) en helemaal aan het einde met die van Sappho (Van Wilderode, 2002).

Van Wilderode als vertaler is dus blijkbaar in de allereerste plaats leraar klassieke talen. Daarvan vertrekt hij bij de keuze van zijn teksten en dat verklaart tevens de trouw aan het origineel. Zelfs al maakt hij geen ‘school’- of schoolse vertalingen, hij slaagt er evenmin in volledig los te komen van zijn brontekst. Daarin verschilt hij niet echt van Schrijvers of Gerhardt en onderscheidt hij zich sterk van Vondel, die pas heel laat zelf de klassieke talen leerde, en van Paul Claes, bij wie het leraarschap het aflegt tegen het dichterschap. Maar Paul Claes is binnen het vertalerslandschap van de klassieke Oudheid echt een uitzondering. Paul Claes lijkt in 1993 overigens nog een grapje uitgehaald te hebben door Catullus’ vertaling en bewerking van Sappho’s besproken fragment 31 om te zetten als een duidelijke verwijzing naar Van Wilderode door in zijn omzetting van het origineel naar een Sapphische ode in het Nederlands – een vormgetrouwheid die Paul Claes veeleer vreemd is – niet enkel deze vorm maar ook het archaïserende openingswoord uit Van Wilderodes vertaling over te nemen: ‘godegelijk’, opnieuw een erg atypische keuze voor de dichter Claes.

4. EEN VLAAMSE VERGILIUS?

Van Wilderode merkt in een eigen gedicht dat hij expliciet aan de Romeinse dichter wijdt zelf op dat Vergilius een kwart van zijn leven gevuld heeft. Inderdaad blijken *Aeneis*, *Bucolica* en *Georgica* toch wel het leeuwendeel binnen zijn vertaalwerk uit te maken. Het gedicht *Maro* waarin hij dit vermeldt stamt uit de bundel *Poedersnieuw* van 1991 (Van Wilderode, 1999, p. 1022). Op dat moment genoot hij al de bijnaam ‘de Vlaamse Vergilius’, die hem in een geruchtmakend artikel van Benno Barnard was toegekend (Tempels, 2016, p. 471-476).³ De associatie bleef bewaard en werd ook door anderen op Van Wilderode toegepast, al dan niet met een louter lovende strekking. Zo werd ‘de goede “poëtische” Vergilius’ van de bucolische atmosfeer geplaatst tegenover ‘de slechte “ideologische” Vergilius’ van de Vlaams-nationalistische, katholieke dichter (Barnard in Tempels, 2019, p. 475).

Van Wilderode zelf schijnt in verschillende interviews negatief gereageerd te hebben op het hem toegekende epitheton. Het deed hem te veel eer aan en hij weet de associatie aan zijn vertalingen en aan ‘de inhoud van zijn poëzie’, die wat te vergelijken zou zijn met die van Vergilius (Tempels, 2016, p. 477-478). Hij lijkt het dus als overtrokken te hebben willen afdoen. Waarschijnlijk was hij daarin niet helemaal eerlijk! De associatie lijkt hem wel degelijk plezier gedaan te hebben.

Om te zien hoe Van Wilderode zelf zijn verhouding tot Vergilius zag, is het beter te kijken naar het beeld dat hij zelf van de Romeinse dichter schetst in een kort essay uit 1992 onder de titel *Vergilius dichter voor Europa*. De verwijzing naar T.S. Eliots essay *What is a classic?* met de stelling ‘Virgil as the classic of Europe’, lijkt duidelijk maar wordt nergens geëxpliciteerd.

Van Wilderode geeft in dit essay de redenen waarom Vergilius voor hem ‘dé auteur bij uitstek’ is geworden (Van Wilderode, 1992, p. 6). Om te beginnen: ‘Vergilius vertrekt vanuit de streek van Mantua, waar zijn wortels zitten, *het vaderland* (dat is: waar men kind is geweest)’ (p. 6, nadruk door de auteur). Vanuit dit Mantua eindigt hij met Aeneas in het Romeinse rijk als een wereld die de sterrenhemel overstijgt: ‘een dichter met een grootse *visie*, het Europa van de dichter!’ (p. 8, nadruk door de auteur)

Op dit punt geeft Van Wilderode drie redenen die de *Aeneis* ‘dicht bij onze tijd, dicht bij ons’ brengen (p. 8, nadruk door de auteur). Vergilius legt de

---

³ Barnard in het *Nieuw Wereldtijdschrift* 4, 1984, p. 78-83. Overigens heeft Barnard recent nog deze uitspraken sterk genuanceerd in Barnard, 2018, p. 24-28.

band tussen Oost en West en verbindt drie werelddelen. Hij geeft zijn volk een taak en een toekomst. Tot slot: hij scheidt in Aeneas een menselijke held (p. 9-10). Dit alles illustreert Van Wilderode met zijn vertaling van het toekomstvisioen dat Aeneas in het Elysium geniet en dat hij in zijn essay laat eindigen bij Augustus (p. 11).

Bij iemand die Vergilius leest en telkens weer herleest, roepen Van Wilderodes argumenten enkele twijfels op. Om te beginnen benadrukt hij het belang van de geboortegrond voor Vergilius op een manier die mij verbaast. Vergilius komt maar enkele keren over Mantua te spreken in zijn oeuvre en steeds in tamelijk dubbelzinnige passages. Maar een grotere twijfel rijst ten aanzien van het toekomstvisioen dat Aeneas in de onderwereld geniet. Dat eindigt namelijk helemaal niet zoals Van Wilderode het laat voorkomen. Na de laatste Romeinse held – overigens niet Augustus maar Marcellus, die Hannibal versloeg bij Nola – vraagt Aeneas namelijk nog naar een laatste figuur, een jongeman. Dit blijkt Marcellus, Augustus' neef die hij als zijn opvolger had voorbestemd maar die met 21 jaar gestorven is. Het hele visioen loopt uit op een doodsklacht.

Deze jammerklacht die in heel Vergilius' oeuvre aanwezig is, ontbreekt bij Van Wilderode volledig. Hij ziet in de Romeinse dichter de triomfantelijke dichter, de dichter die *zijn* (?) volk 'een toekomst en een opdracht' gaf. De dichter die vanuit zijn eigen begrensde geboortegrond een grootse visie van een imperium zonder grenzen ontwikkelde. En die bovendien aandacht had voor het eenvoudige landleven van boeren en herders.

Van Wilderode heeft geen gevoel gehad voor het ongemakkelijke dat Vergilius zo eigen is, voor zijn dubbelzinnigheid en die diepe gevoeligheid voor de menselijke tragedie. Vergilius' epos laat zien hoe elk imperium gebouwd wordt op de dood en het bloed van anderen, meestal van jongeren, meestal van hen voor wie je sympathie voelt. Want Vergilius bezingt vooral slachtoffers en vooral die onder de tegenstanders. Zelfs bezingt hij Aeneas als een slachtoffer: van zichzelf. Als de held namelijk die uiteindelijk faalt omdat de geschiedenis dit nu eenmaal vraagt.

Van Wilderode heeft deze tragedie in het werk van Vergilius niet aanvoeld. 'Een nieuw geslacht! Vergilius' werk zit vol voorjaar, vol toekomst. Het is de verrukkelijke prille, adamische aarde van den beginne, bevolkt met knapen en efeben, vestalen en jonge meisjes. De generatie van de aanvang. Zijn helden zijn moedigen, beginners, vrienden, dikwijls twintigers die zich inzetten én verzetten omdat zij niet willen verliezen' (Van Wilderode, 1992, p. 13).

Wanneer Aeneas zich in het twaalfde boek van het epos wapent om de laatste strijd tegen zijn rivaal en vijand Turnus aan te gaan, richt hij zich tot Julius, zijn zoon. Het zijn de enige woorden in het hele werk die hij rechtstreeks tot zijn zoon richt. Vader en zoon lijken in twee verschillende werelden te leven. Deze woorden vormen in zekere zin zijn testament en levensles:

Mijn jongen, leer van mij wat zwoegen is en moed,
maar van een ander wat geluk is.
(*Aeneis* XII. 435-436, eigen vertaling)

Nee, Anton Van Wilderode is voor mij zeker geen Vlaamse Vergilius. Die naam dankt hij aan een erg eenzijdige en vreemde manier waarop Vergilius al te vaak gelezen wordt. Dit neemt evenwel niet weg dat Van Wilderode zich in Vergilius herkend heeft. Niet omdat hij zelf zo Vergiliaans was maar omdat hij Vergilius las als een Vlaming *avant la lettre*, als een Romeinse Van Wilderode. Die mening deel ik niet met hem. Begrijpelijkerwijze, maar we danken er volgens mij wel aan dat hij Vergilius zo goed wist te vertalen.

Bijlage 1: Vergilius, Georgica I. 322-334

saepe etiam immensum caelo venit agmen aquarum
et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
collectae ex alto nubes; ruit arduus aether
et pluvia ingenti sata laeta boumque labores
diluit; implentur fossae et cava flumina crescunt
cum sonitu fervetque fretis spirantibus aequor.
ipse pater media nimborum in nocte corusca
fulmina molitur dextra, quo maxima motu
terra tremit, fugere ferae et mortalia corda
per gentis humilis stravit pavor; ille flagranti
aut Atho aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
deicit; ingeminant Austri et densissimus imber;
nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.

Anton Van Wilderode, 1975

Ook dikwijls drijft een overmacht van water
aan door het luchtruim, saamgepakte wolken
van overzee vol zwarte regen zenden
een grimmig onweer uit; het zwerk loopt ledig

en overspoelt met een geweld van water
het welig plantsel en het werk der ossen.
De sloten lopen vol en de rivieren
gaan hoorbaar zwellen in hun holle bedding;
de zee kookt over in het schuim der branding.
En midden in die donkere nacht van wolken
zwaait Jupiter zijn flikkerende bliksem:
daardoor geschrokken beeft de ganse aarde,
de wilde dieren zijn al weggekropen
en overal ter wereld verootmoedigt
een doodse schrik het hart der stervelingen.
Met zijn witgloeiend wapen stoot de Vader
de Athos om, of Rhodopes gebergte,
of het gestapeld rotsland van Kimara.
De storm wordt heviger, de regen dichter;
de wouden kreunen en de stranden bruisen
onder de grote gesels van de winden.

Piet Schrijvers, 2004

Dikwijls naderen vanuit het zwerk kolonnes van water,
samengepakte wolken uit zee doen smerig het stormweer
bol staan van donkere regen; de steile ether stort in
en spoelt met een wolkbreuk het rijpe gewas en het werk van de ossen
weg; de greppels staan vol, in hun beddingen stijgen rivieren
bulderend, golven zieden op het onstuimige zeevlak.
Jupiter smijt persoonlijk met vurige hand zijn bliksems
in het holst van het nachtelijk onweer; bij die inslag
beeft de ontzaglijke aarde, vluchten de dieren, het mensdom
buigt zich met angst in het hart naar de grond. Hij treft met zijn vlamme
schichten de Athos, Rhodope en het steile Acroceraunia.
Oostenwinden verdubbelen, de regen wordt dichter en dichter,
onder de hevige windkracht kreunen wouden en kusten.

Ida Gerhardt, 1949

Vaak nadert aan de lucht een zware sleep van water;
tot boos noodweer, tot zware slagregens verdichten
de buien zich uit zee. Het uitspansel – aan flarden –
spoelt in een wolkbreuk de oogsten en het werk der ossen

weg. Greppels lopen vol, diepe rivieren wassen
hoorbaar, – het bruist in zee van wielingen en kolken.
En midden in die nacht van wolken voert de Vader
het schelle weerlicht, – slagen, waar de ganse aarde
bij siddert; dieren kruipen in hun holen, doodsangst
doorvaart de volken en trekt de mens het hart tesamen.
Zijn vlammschicht treft Athos, Rhodope, het steile
Ceraunia; wilder wordt de storm, de regen dichter.
Bossen en stranden kreunen onder de zware vlagen.

Vondel, 1660

Een dichte regen stortte ook dikwjl in de kolken:
En langen tijd omhoog opeengepakte wolken
Aan 't baren, borsten met afgrijslijk onweer uit
En regen, slag op slag, alsof met groot geluid
De hemel inneviel; dat welige oogsten voelden,
En 's landmans arrebeid en zaaisels heenspoelden,
De graft verdronken lag, de stromen, vol geruis,
Aan 't wassen, d'afgrond van de zee met groot gedruis
Vast barrende op het strand. Jupijn, nu aan 't verbitteren,
Schiet met zijn rechte vuist de bliksems, dat ze schitteren
In 't midden van den nacht der wolkbreuk naar beneên,
Dat d'aardboôm davert, dreunt, de dieren ondereen
Aan 't vluchten, volk bij volk, te reukeloos in 't schimpen,
Het hart in 't lijf, van angst en ootmoed, kwam te krimpen;
Terwijl hij Athos, of Epirus' hoog gebergt,
Of Rhodope, en al wat de kracht des donders tergt,
De kruinen insmijt, en slagregens en hun vlagen
Verdubbelt, dat er bos en stranden af gewagen,
En huilen, storm op storm, en regenplas op plas.

Bijlage 2: Sappho

Anton Van Wilderode, 2002

Godegelijk schijnt de man mij te wezen
die oog in oog tegenover jou neerzit
nader de lieflijke klanken vernemend
van je gefluister

en hoe verlokkelijk je lach! In mijn binnenst
wordt mij de hartslag versneld en ontregeld.
Zie ik je áán slechts, dan komt van mijn lippen
zelfs geen geluid meer.

Zó ligt mijn tong verlamd; onder mijn leden
loopt met zacht knisteren plotseling koortsvuur,
mijn ogen houden geen beeld vast; het bonst en
bruist in mijn oren.

Zweet breekt mij overal uit, en een rilling
gaat door mijn lichaam rond; vaalgroen als hooigras
ben ik geworden en – zwijgend van onmacht –
bijna gestorven.

Paul Claes, 1985

Gelukkig als de goden lijkt
mij de man die vlak
tegenover jou zit en luistert
naar je mooie stem

en lieve lach zodat plots
mijn hart in mijn borst bonst
zodra ik naar je kijk
stokt mijn stem

mijn tong is gebroken,
een licht vuur loopt door
mijn huid, ik zie niets meer
mijn oren suizen

zweet stroomt van mij af
een beven bevangt me
ik ben groener dan gras
het lijkt of ik dood ga

maar alles is te dragen
als...

Paul Claes, 1989

‘mij geleek
hij een god
toen hij keek
naar jou tot
ik bezweek
en ging stot-
teren bleek
blind en bot
ijlings jacht
vuur door mij
dubbelzwart
zinkt de nacht
alles hard
ik als jij –’

Paul Claes, 1993

Hij, hij schijnt mij godegelijk te zijn en
als dat kan zelfs goden te overtreffen,
hij die tegenover je zit te staren
naar je en luistert

naar je lieve lachen, wat ongelukkig
mij van al mijn zinnen berooft: zodra ik
jou gezien heb, Lesbia, blijft er van mijn
stem niets meer over,

maar mijn tong stokt, ijl door mijn ledematen
vloeit een gloed omlaag, van de tintelingen
trilt het in mijn oren, een dubbele nacht zinkt
over mijn ogen.

Ledigheid is lastig voor jou, Catullus,
ledigheid doet jou overdreven smachten,
ledigheid bracht vorsten en rijke steden
vaak al ten onder.

Literatuurlijst

- Barnard, B.** (2018). ‘Verzonken Vlaanderen. Herinneringen aan Anton Van Wilderode.’ *Liter* 91, 2018, p. 24-28.
- Claes, P.** (1985). *Sappho. Lieder van Lesbos*. Vertaald door Paul Claes. Leuven: Kritak, p. 14.
- Claes, P.** (1989). ‘Driehoek.’ Paul Claes, *Rebis*. Amsterdam: De Bezige Bij, p. 35. In *Op de snaren van Apollo. Acht eeuwen Latijnse poëzie*. Samengesteld en ingeleid door Patrick De Rynck. Baarn: Ambo, p. 98.
- Claes, P.** (1993). ‘Imitatie van Sappho (carmen 51).’ In *Op de snaren van Apollo. Acht eeuwen Latijnse poëzie*. Samengesteld en ingeleid door Patrick De Rynck. Baarn: Ambo, p. 98.
- Eliot, T.S.** (1944). *What is a classic?* Londen: Faber & Faber.
- Gerbrandy, P.** (2009). *Het feest van Saturnus. De literatuur van het oude Rome*. Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep.
- Gerbrandy, P.** (2011). ‘Grandioos mislukte krachttoer.’ *De Volkskrant* 26 november 2011. <<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/grandioos-mislukte-krachttoer~be42872c/>> [4 januari 2019]
- Gerhardt, I.** (1949). *Het boerenbedrijf*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Pasolini, P.P.** (1999). ‘Sopra alcune immagini di Racine.’ In *Pier Paolo Pasolini. Saggi sulla letteratura e sull’arte*. Milano: Mondadori, p. 199-202.
- Schrijvers, P.** (1995). *De zwerftocht van Aeneas: Aeneis boek 1, 2, 4, 6*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Schrijvers, P.** (2004). *Vergilius. Georgica. Landleven*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Schrijvers, P.** (2006). ‘Vertaling als zelfportret. Aspecten van Ida Gerhardts vertaling van de *Georgica* van Vergilius.’ *Filter* 13/4, 34-44.
- Schrijvers, P.** (2011). *Vergilius. Aeneas*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Schrijvers, P.** (2018). *Vergilius. Bucolica. Buitenleven*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Tempels, R.** (2016). *Leven en werk van Anton Van Wilderode. Een gecommentariseerde inventaris*. s.l.: eigen beheer.
- Van Wilderode, A.** (1975). *Het Boerenboek Georgica*. Brugge: Orion.
- Van Wilderode, A.** (1978). *Bucolica, Georgica, Aeneis*. Brugge: Orbis en Orion.
- Van Wilderode, A.** (1992). *Vergilius. Dichter voor Europa*. Leuvense cahiers. De Zeven Slapers 2. Leuven: Leuvense Schrijversactie.
- Van Wilderode, A.** (1995). *Voltooid mijn monument. De oden van Horatius*. Leuven: Davidsfonds.
- Van Wilderode, A.** (1999). *Volledig dichtwerk. Gebundelde gedichten*. Redactie Patrick Lateur. Tielt: Lannoo.

- Van Wilderode, A.** (2002). *Sappho*. Verzorgd door Patrick Lateur. Leuven: Uitgeverij P.
- Van Wilderode, A.** (2019). *Pseudo-Vergilius. Moretum. Winter op het land*. Verzorgd door Patrick Lateur. Leuven: Uitgeverij P.
- Verbaal, W.** (2016). 'Horatius. Pluk de dag. Vijftig oden. Vertaald, ingeleid en toegelicht door Paul Claes. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep. 2015.' Recensie in *Hermeneus* 88/1, p. 45.
- Verbaal, W.** (2019). 'Vertalersklassieken. Vergilius' Bucolica. Buitenleven. Vertaald, ingeleid en van essays voorzien door Piet Schrijvers. Groningen: Historische Uitgeverij. 2018.' Recensie te verschijnen in *Kleio* 48/1-2: p. 83-86.
- Vondel, J. Van den** (1660). *P. Virgilius Maroos Lantgedichten*. Amsterdam: Weduwe Abraham de Wees.